

**Էթնիկ և կրոնական փոքրամասնությունների կարիքները քաղաքական
կուսակցությունների և միությունների ծրագրերում**

Վրաստանի խորհրդարանի ընտրություններ 2024թ

Սոցիալական արդարության կենտրոն

2024

Ներածություն

2024 թվականի հոկտեմբերի 26-ի խորհրդարանական ընտրությունները բնութագրվում են բուռն բևեռացվածությամբ և ունեն յուրատեսակ հանրաքվեի բնույթ: Արդյունքում խոշոր կուսակցություններն ու արհմիությունները բաժանվում են երկու ճամբարի: Մի կողմում իշխող կուսակցությունն է, մյուս կողմում՝ խմբավորված կուսակցություններն ու միությունները, որոնք ստորագրել են Վրաստանի նախագահական խարտիան: Ընդդիմադիր կուսակցությունների վերապահման համաձայն՝ ընդդիմադիր թևի ընտրություններում հաղթելու դեպքում առաջնահերթությունը կտրվի վրացական խարտիայով նախատեսված ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների իրականացմանը: Հետևաբար, որոշ մեծ կուսակցություններ եւ միավորումներ չունեն մանրամասն նախընտրական ծրագիր:

«Վրացական երազանքը» կուսակցության միջոցառումներից մեկում աուդիովիզուալ ներկայացման տեսքով ներկայացրել է իր նախընտրական ծրագիրը, իսկ ծրագրի տպագիր տարբերակը հասանելի չէ, «Միասնություն. Ազգային շարժումը» ներկայացրել է հինգ կետից բաղկացած կարճ փաստաթուղթ, իսկ «կոալիցիա փոփոխությունների համար» 7 էջանոց փաստաթուղթ է ներկայացրել: Համեմատաբար ավելի մանրամասն նախընտրական ծրագրեր են ներկայացրել «Ուժեղ Վրաստան», «Գախարհիան Վրաստանի համար» և «Գիրչի» միավորումները:

Ստորև ներկայացնում ենք 6 խոշոր կուսակցությունների և միավորումների նախընտրական ծրագրերի վերլուծություն, որում քննարկում ենք կուսակցությունների՝ ազգային և կրոնական փոքրամասնություններին վերաբերող խոստումները:

Կուսակցությունների ծրագրերը

- **Կոալիցիա հանուն փոփոխությունների (4)**

Հոկտեմբերի 17-ին հրապարակված կոալիցիայի «Ապագան քոնն է» նախընտրական ծրագրում ազգային փոքրամասնությունների մասին որևէ հիշատակում չկա:

Սակայն հոկտեմբերի 5-ին կոալիցիան հայտարարություն է տարածել "Ախալի" կուսակցության սոցիալական ցանցերի էջում՝ պատասխանելով էթնիկ փոքրամասնությունների կարիքներին¹: Հայտարարության համաձայն՝ հանրային ծառայությունների հասանելիությունն ընդլայնելու նպատակով կոալիցիան աջակցում է ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված մունիցիպալիտետների

¹ Կուսակցություն «Ախալի» [Ֆեյսբուքյան էջ](#), հոկտեմբերի 25, 2024:

հաստատություններում թարգմանչի պաշտոնի ժամանակավոր ներդրմանը, քանի դեռ խնդիրը չի լուծվել: Բացի պետական ծառայություններից օգտվելու հնարավորությունից, կռալիցիան լեզվական խոչընդոտը համարում է ընտրությունների ժամանակ տեղեկացված ընտրություն կատարելու խոչընդոտ: Հայտարարության համաձայն՝ տեղական վրացերեն, ադրբեջաներեն և հայերեն իմացող երիտասարդները աշխատանքի կանցնեն որպես թարգմանիչներ, ինչի արդյունքում բոլոր հաղորդակցությունները կթարգմանվեն պատշաճ կերպով: Նույն հայտարարության մեջ կարդում ենք էթնիկ փոքրամասնություններով խիտ բնակեցված շրջաններում մանկապարտեզների և դպրոցական ենթակառուցվածքների պակասը լուծելու կռալիցիայի խոստումը: Այս խնդիրների լուծման համար կռալիցիան առանձնահատուկ դեր է տեսնում մասնավոր նախաձեռնություններին աջակցելու գործում:

Կռալիցիայի ցուցակի 10-րդ համար Օքթայ Քազումովը «Ռադիո Մարնեուլի»-ին տված հարցազրույցում, պետական և քաղաքային ծառայությունների մատչելիության համար թարգմանչի պաշտոնը ներկայացնելուց բացի, հնչեցրել է նաև երկրորդ խոստումը՝ կապված էթնիկ փոքրամասնությունների կարիքների հետ: Մասնավորապես, Օկտայ Քազումովի խոսքով, կռալիցիան ընտրողներին խոստանում է, որ վրացերենի դասընթացն անվճար է լինելու 4+1 կրթական ծրագրի շրջանակներում²:

- Միասնություն - Ազգային շարժում (5)

«Միասնություն-Ազգային շարժում» միավորումը ներկայացրել է հոկտեմբերի 26-ի ընտրությունների 5 առաջնահերթությունները բրոշյուր: Գրքույկում չկա հատուկ էթնիկ փոքրամասնություններին վերաբերող գրառում:

- Ուժեղ Վրաստան (9)

«Ուժեղ Վրաստան» ծրագրում, որը կոչվում է «Իլիայի ուղին»³, «Բազմաէթնիկ ուժեղ Վրաստան» ենթավերնագրի ներքո հանդիպում ենք էթնիկ փոքրամասնություններին վերաբերող երեք խոստումներ:

1. Ոչ գերիշխող խմբերի ներկայացվածության բարձրացում ինչպես որոշումների կայացման, այնպես էլ կիրարկման գործընթացներում՝ խթանելով նրանց քաղաքական հզորացումը:

² Ռադիո Մարնեուլի, Կուսակցական հայացք քաղաքական սուբյեկտների վերաբերյալ էթնիկ փոքրամասնությունների հիմնախնդիրների վերաբերյալ, 15 հոկտեմբերի, 2024 - [հղում](#). հասանելիություն՝ 25 հոկտեմբերի 2024,

³ Ուժեղ Վրաստան, Լելո, հանուն ժողովրդի, հանուն ազատության, ընտրական պլան Իլիաի ուղին՝ [հղում](#). հասանելիություն՝ հոկտեմբերի 25, 2024:

2. Վրացերենի ուսուցման բարելավում և այդ ծառայություններից օգտվելու հասանելիության բարձրացում՝ պետական ֆինանսավորման և տարբեր ծառայությունների մատուցման միջոցով:
3. Բազմաէթնիկ մշակութային ժառանգության պաշտպանություն և զարգացում, ներառյալ էթնիկ փոքրամասնությունների մշակութային հուշարձաններին «ընդհանուր ազգային արժեք տալը»:

Միության ցուցակի 22-րդ համար Ազիլ Մուստաֆանը «Ռադիո Մարնեուլի»-ին տված հարցազրույցում նշել է, որ բոլոր մունիցիպալիտետներում, որտեղ ապրում են էթնիկ փոքրամասնություններ, համայնքային ծառայությունները պետք է հասանելի լինեն փոքրամասնությունների լեզուներով:⁴

Գախարիա Վրաստանի համար (25)

Գախարիա Վրաստանի համար կուսակցության նախընտրական ծրագիրը, որը կոչվում է «Արժանապատիվ կյանքի մանիֆեստ», բաղկացած է մի քանի թեմատիկ գլուխներից:⁵ «Հավասարության և բռնությունից պաշտպանության քաղաքականություն» ենթագլխում մեկ պարբերություն նվիրված է ազգային փոքրամասնությունների խնդրին: Մասնավորապես, կուսակցությունը խոստանում է ընտրողներին աջակցել էթնիկ փոքրամասնությունների ինտեգրմանը հասարակական և քաղաքական կյանքում: Քաղաքական կյանքին ինտեգրվելու համար կուսակցությունը խոստանում է ապահովել էթնիկ փոքրամասնությունների ներկայացվածությունը ինչպես կենտրոնական օրենսդիր, այնպես էլ գործադիր իշխանություններում, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմիններում: Կուսակցությունը նաև նշում է, որ «կարևոր է, որ դա խոստում չմնա, հետևաբար մենք արդեն աշխատում ենք, որպեսզի կուսակցությունը ներկայացված լինի որոշումներ կայացնող պաշտոններում, այդ թվում՝ էթնիկ փոքրամասնությունները»: Կուսակցությունը նաև ընտրողներին խոստանում է հավասար զբաղվածություն և մասնակցություն քաղաքական կյանքին ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների համար: Վերջում կուսակցությունը նշում է, որ խտրականության բոլոր տեսակների դեմ պայքարը Գախարիա Վրաստանի համար կուսակցության մշտական առաջնահերթություն է:

Բացի նշված պարբերությունից, կուսակցության ծրագրի ներածությունում շեշտվում է նաև վրաց հասարակության բազմազանության կարևորությունը: Գախարիան Վրաստանի համար նշում է, որ կուսակցության կողմից իրականացվող քաղաքականությունն ապահովում է բոլոր մարդկանց ու խոցելի խմբերի, այդ թվում՝ փոքրամասնությունների շահերն ու իրավունքները, և «կնպաստի նրանց լիարժեք ինտեգրմանը երկրի սոցիալ-մշակութային և տնտեսական

⁴ Ռադիո Մարնեուլի, քաղաքական սուբյեկտների կուսակցական տեսակետը ազգային փոքրամասնությունների հիմնախնդիրների վերաբերյալ

⁵ Գախարիա Վրաստանի համար, Մանիֆեստ արժանապատիվ կյանքի համար, Ընտրական ծրագիր 2024 - [հղում](#). Մուտք՝ հոկտեմբերի 25, 2024:

կյանքում»: Կուսակցությունը կարծում է, որ հնարավոր է օգտվել երկրում առկա տարաձայնություններից և ձևավորել միասնական և միևնույն ժամանակ բազմազան հասարակություն:

- **Գիրչի (36)**

Գիրչի ծրագիրը բաղկացած է համացանցում տեղադրված տեքստերից ու տեսանյութերից: Դրանում ազգային փոքրամասնությունների մասին ոչ մի գրառում չկա⁶:

- **Վրացական երազանք (41)**

«Վրացական երազանքը» տպագիր տարբերակով չի ներկայացրել իր նախընտրական ծրագիրը: Հոկտեմբերի 7-ին տեղի ունեցած միջոցառմանը, որտեղ վարչապետ Իրակլի Կոբախիձեն բանավոր ներկայացրեց կուսակցության նախընտրական ծրագիրը, չլսվեցին ազգային փոքրամասնությունների և դրանց հետ կապված խոստումները:

Ըստ այդմ, առաջնորդների ելույթներում պետք է փնտրել էթիկական փոքրամասնություններին ուղղված վրացական երազանքի ուղերձներն ու խոստումները: Սեպտեմբերի 8-ին Բիձինա Իվանիշվիլին ելույթ է ունեցել Ախալցխայում «Վրացական երազանք»-ի հանրահավաքի ժամանակ⁷: «Վրացական երազանքի» պատվավոր նախագահը մի քանի խոստումներ է հնչեցրել, այդ թվում՝ մինչև 2025 թվականը շրջանի ամբողջական գազաֆիկացման ավարտ, աշխատատեղերի ստեղծում և զբոսաշրջության զարգացում:

Իվանիշվիլին նաև հայտարարել է, որ չնայած այն բանին, որ «Վրացական երազանքը» մտադիր է սահմանադրության մեջ արտացոլել ուղղափառ եկեղեցու դերը՝ որպես Վրաստանի պետության ինքնության հենասյուն, դա չի նվազեցնի Վրաստանում այլ կրոնական ուղղությունների կարևորությունը և նշեց. Տարբեր կրոնների նկատմամբ հարգանքը կշարունակվի ապագայում. *«Յուրաքանչյուր կրոնական դավանանք նախկինի պես պաշտպանված է լինելու, իսկ նրանց ազատության երաշխավորը շարունակելու է մնալ պետությունը, քանի որ մենք ապրում ենք մի երկրում, որտեղ պետությունը հավասարապես հոգում է յուրաքանչյուր քաղաքացու մասին՝ անկախ նրա ազգությունից ու դավանանքից»:*

⁶ Գիրչի ծրագրի ընտրություններ 2024 - [հղում](#). հոկտեմբերի 25, 2024:

⁷ «Վրացական երազանք» ֆեյսբուքյան էջ, 8 սեպտեմբերի, 2024թ.- [հղում](#). Մուտք՝ հոկտեմբերի 25, 2024:

Սոցիալական արդարության կենտրոնի կողմից մշակված առաջարկություններ՝ նպաստելու էթնիկ և կրոնական փոքրամասնությունների իրավունքների ինտեգրմանը և պաշտպանությանը

Էթնիկ և կրոնական փոքրամասնությունների իրավունքները պաշտպանելու, նրանց ինտեգրումը և սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական ներգրավվածությունը բարելավելու համար անհրաժեշտ է կիրառել համալիր և բազմաճյուղ մոտեցում: Իրականացվող միջոցառումները պետք է ներառեն ապացույցների վրա հիմնված և նպատակաուղղված քաղաքականություն՝ ուղղված էթնիկ փոքրամասնությունների հատուկ կարիքներին՝ հետևյալ հիմնական ուղղություններով.

- քաղաքական մասնակցության ուժեղացում.
- սոցիալական և տնտեսական ինտեգրման խթանում.
- էթնիկ փոքրամասնությունների մշակութային ինքնության պաշտպանություն և աջակցություն.
- կրոնական ազատության, աշխարհիկության և կրոնական չեզոքության սկզբունքների պաշտպանություն.

Էթնիկ փոքրամասնությունների քաղաքական մասնակցության ամրապնդմանն ուղղված անհրաժեշտ քայլերը

- Կենտրոնական և տեղական ներկայացուցչական մարմիններում, օրենսդրության մեջ, փոքրամասնությունների խմբերի, քաղաքացիական հասարակության և միջազգային դերակատարների հետ խորհրդակցելով ազգային փոքրամասնությունների ներկայացվածությունն ուժեղացնելու համար, անհրաժեշտ է ներդնել միջազգային պրակտիկայում ճանաչված հատուկ դրական մեխանիզմ.
- Գործադիր և օրենսդիր մակարդակներում, ինչպես նաև այն շրջանների ինքնակառավարումներում, որտեղ էթնիկ փոքրամասնությունները կոմպակտ կերպով բնակեցված են, պետք է ստեղծվեն կանոնավոր և ժողովրդավարական խորհրդատվական մեխանիզմներ՝ համաձայն Եվրոպայի խորհրդի առաջարկությունների և չափանիշների, որոնք կաշխատեն էթնիկ փոքրամասնություններին վերաբերող հարցերի շուրջ: Համապատասխան օրենսդրությունը պետք է արտացոլի էթնիկ փոքրամասնություններին առնչվող որոշումներ կայացնելիս այդ մեխանիզմների հետ խորհրդակցելու

պարտավորությունը: Նրանց առաջարկությունները չկատարելու դեպքում բացասական որոշումը պետք է պատշաճ կերպով հիմնավորված լինի.

- Հանրային ծառայություններում անհրաժեշտ է բարձրացնել էթնիկ փոքրամասնությունների զբաղվածության մակարդակը, որը ներառում է մրցակցության կանոնների ներդրում, հավաքագրման հատուկ կանոն և աշխատողների աջակցության ծրագրերի ուժեղացում (հիմնականում վրացերենի լրացուցիչ ուսուցման ծրագրեր.);
- Որոշումների կայացման գործընթացում էթնիկ փոքրամասնությունների տեսակետն ավելի լավ ներկայացնելու համար անհրաժեշտ է կենտրոնական և գործադիր իշխանությունների մակարդակով, նախարարների և քաղաքապետերի գրասենյակներում ստեղծել համապատասխան խորհրդականի պաշտոն.
- Քաղաքացիության վերականգնման գործընթացը պետք է պարզեցվի՝ պարզեցնելով վրացերենի թեստը և այլ բյուրոկրատական գործընթացները և ազատելով դիմորդների որոշ կատեգորիաների (օրինակ՝ տարեցներ, հաշմանդամներ և այլն) թեստը հանձնելու պարտականությունից.
- Նաև հայրենադարձ մեխիների համար քաղաքացիության տրամադրման գործընթացը պետք է պարզեցվի՝ վերացնելով արհեստական և անհիմն բյուրոկրատական խոչընդոտները:

Սոցիալական և տնտեսական ինտեգրման խթանում

- Փոքրամասնություններով բնակեցված համայնքներում և գյուղերում կարևոր է մանկապարտեզների պակասի վերացումը, ինչպես նաև այս խնդրին առաջնահերթ աջակցություն ցուցաբերելը.
- Անհրաժեշտ է մշակել պետական քաղաքականության և բարեփոխումների ծրագիր՝ բազմալեզու և բազմամշակութային դպրոցական կրթությունն ապահովելու համար, որը պարբերաբար կվերանայվի համապատասխան հետազոտական տվյալների հիման վրա: Բացի այդ, դպրոցներում, որտեղ ուսուցումն իրականացվում է էթնիկ փոքրամասնությունների լեզուներով, վրացալեզու և ոչ վրացալեզու դպրոցների ուսուցման որակը հավասարեցնելու համար պետք է լինեն բավարար որակավորում ունեցող ուսուցիչներ.
- Գործող քաղաքականության ձախողման ֆոնին պետք է վերանայվի վրացերենի՝ որպես երկրորդ լեզվի ուսուցման մեթոդաբանությունը և իրականացվի համապատասխան բարեփոխում.
- Անհրաժեշտ է բարելավել 1+4 կրթական ծրագրի որակը և հասանելիությունը: Մատչելիությունը բարձրացնելու համար ծրագրի շահառուները պետք է ազատվեն վրաց լեզվի ուսուցման մեկամյա կուրսի վճարից, ինչպես նաև ծրագրի շահառուները պետք է ամբողջությամբ ազատվեն վճարից անվճար ֆակուլտետներում սովորելիս:
- Նախքան հանրային ծառայությունները և պետական կամ տեղական ինքնակառավարման ծրագրերը/նախագծերը պլանավորելը, անհրաժեշտ է

հետազոտություններ կատարել տեղի բնակչության կարիքների վերաբերյալ, որպեսզի ծառայությունները, ծրագրերն ու նախագծերը լինեն նպատակային և հարմար՝ լուծելու տեղական իրական կարիքները:

- Էթնիկ փոքրամասնություններով խիտ բնակեցված մունիցիպալիտետներում կենսական նշանակություն ունեցող ծառայությունները պետք է հարստացվեն փոքրամասնությունների լեզուներով խոսող անձնակազմով (օրինակ՝ բժիշկներ, բուժքույրեր, սոցիալական աշխատողներ, հոգեբաններ, ոստիկաններ): Այս քայլը ոչ միայն կբարելավի ծառայությունների որակը, այլև կբարձրացնի դրանց նկատմամբ պահանջարկը:
- Վարչական մարմինների հետ գործ ունենալիս անհրաժեշտ է ապահովել ինչպես բանավոր, այնպես էլ գրավոր հաղորդակցություն փոքրամասնությունների լեզուներով, այդ թվում՝ փոքրաթիվ էթնիկ խմբերի համար: Վարչական ձևակերպումների համար պահանջվող ձևերը պետք է թարգմանվեն փոքրամասնությունների լեզուներով և տեղադրվեն ինչպես համապատասխան կայքերում, այնպես էլ հանրային հաստատությունների շենքերում:
- Անհրաժեշտ է օրենսդրական և նորմատիվ ակտերը, կայքերը և սոցիալական ցանցերի էջերը թարգմանել էթնիկ փոքրամասնությունների մայրենի լեզուներով, ապահովել նրանց լիարժեք ներգրավվածությունն ու տեղեկացվածությունը:
- Էթնիկ փոքրամասնություններին պատկանող հաշմանդամություն ունեցող անձանց վիճակը բարելավելու համար անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ և պետական այլ փաստաթղթերում նրանց ճանաչել որպես ամենախոցելի խմբերից մեկը, կազմել համապատասխան վիճակագրություն և բացահայտել նրանց հատուկ կարիքները: Էթնիկ փոքրամասնություններով խիտ բնակեցված համայնքներում ազգային փոքրամասնությունների մայրենի լեզուներով հանրային ծառայություններ մատուցելուց առաջ անհրաժեշտ է, որ հաշմանդամություն ունեցող անձինք կարողանան օգտվել անվճար մասնագիտական թարգմանիչների ծառայություններից, հատկապես բժշկական հաստատությունների հետ շփվելիս: Բացի այդ, հաշմանդամության կարգավիճակ փնտրողների և իրենց կարգավիճակը փոխել ցանկացողների համար համապատասխան ծառայությունների հասանելիության աշխարհագրական ապահովման անհրաժեշտություն կա՝ բացելով համապատասխան բժշկական հաստատություններ և/կամ նրանց կարիքներին հարմարեցված անվճար տրանսպորտ:
- Անհրաժեշտ է հավաքել և մշակել էթնիկապես առանձնացված տվյալներ, ներառյալ սոցիալական և տնտեսական կարգավիճակը, զբաղվածությունը, կրթական մակարդակը և միգրացիան:
- Մեծացնել էթնիկ փոքրամասնությունների հասանելիությունը տնտեսական և գյուղատնտեսական պետական ծրագրերին, այդ ծրագրերի մասին տեղեկատվություն տրամադրել իրենց մայրենի լեզուներով և անցկացնել դիմումի ընթացակարգ՝ օգտագործելով թարգմանչական ծառայությունները:

- Քվեմո Քարթլիում և Ջավախքում հողային բարեփոխումներ պետք է իրականացվեն՝ գյուղատնտեսական հողերի հնարավոր ապօրինի յուրացման դեպքերը բացահայտելու և ուղղելու նպատակով:
- Լուծել գյուղատնտեսական նշանակության հողերի սեփականության գրանցման խնդիրը:
- Գյուղատնտեսության արդիականացման ծրագրերը պետք է մշակվեն և իրականացվեն այնպես, որ դրանք հասանելի լինեն էթնիկ փոքրամասնություններին իրենց հասկանալի լեզվով:

Էթնիկ և կրոնական փոքրամասնությունների մշակութային ինքնության պաշտպանություն և աջակցություն

- Կարևոր է փոքրամասնությունների մշակութային հուշարձանների նկարագրությունը և համապատասխան մշակութային ժառանգության ցանկի կազմումը: Նաև անհրաժեշտ է ստեղծել կայուն և շարունակողական ֆինանսավորման մեխանիզմ, որը կնպաստի փոքրամասնությունների մշակույթների զարգացմանն ու աջակցությանը:
- Աջարիայի փայտե մզկիթներին պետք է տրվի մշակութային ժառանգության հուշարձանի կարգավիճակ, դրանց կառուցվածքային և գեղագիտական վերականգնումն իրականացվի համապատասխան չափորոշիչներին լիովին համապատասխան:
- Էթնիկ և կրոնական փոքրամասնությունների մասին բացասական առասպելներն ու կարծրատիպերը պետք է հեռացվեն դպրոցական դասագրքերից: Ուսումնական ծրագրերը, նյութերը և ուսուցիչների վերապատրաստումը պետք է ներառեն տեղեկատվություն էթնիկ փոքրամասնությունների մշակույթների, ավանդույթների, պատմության, կրոնների և լեզուների մասին, ներառյալ փոքր թվային փոքրամասնությունները: Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել և գնահատել էթնիկ փոքրամասնությունների դերը Վրաստանի բազմազան հասարակության մեջ: Բացի այդ, կարևոր է բարձրացնել գիտակցությունը, որ էթնիկ փոքրամասնությունների իրավունքները մարդու իրավունքների անբաժանելի մասն են:
- Հասարակության իրազեկվածության բարձրացման համար պետք է իրականացվեն էթնիկ փոքրամասնությունների վերաբերյալ լայնածավալ քարոզարշավներ, որոնց հիմնական հարթակը կլինի Հանրային հեռարձակումը և այլ լրատվամիջոցները:
- Կարևոր է խրախուսել վրացություն և Վրաստանի քաղաքացի հասկացության ընդգրկումն սահմանումը՝ հիմնված քաղաքացիական և ոչ էթնոազգայնական նույնականացումների վրա:
- Էթնիկ մեծամասնության և փոքրամասնությունների միջև սոցիալական օտարումը հաղթահարելու համար անհրաժեշտ է մշակել հատուկ ծրագրեր, որոնց շրջանակներում այս երկու խմբերի ներկայացուցիչները անմիջական շփում կունենան միմյանց հետ: Այս նպատակին հասնելու համար հնարավոր է կազմակերպել փոխանակման ծրագրեր կրթական և մարզական հաստատությունների միջև, որտեղ

փոքրամասնությունների և մեծամասնության անդամները հնարավորություն կունենան ճանաչելու միմյանց և հաղթահարել առկա կարծրատիպերը և հնարավոր բացասական նախապաշարումները.

- Անհրաժեշտ է վավերացնել Տարածաշրջանային և փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիան: Արդեն 24 տարի Վրաստանը ձգձգում է Եվրախորհրդին անդամակցելու բանակցությունների ընթացքում ստանձնած այս պարտավորության կատարումը:

Կրոնի ազատություն և հավասարություն

- Պետք է դադարեցնել կրոնական կազմակերպություններին, հատկապես մահմեդական համայնքին, պետական անվտանգության տիրույթ մտցնելը: Փոխարենը, իրավունքների վրա հիմնված մոտեցումները պետք է ամրապնդվեն, որպեսզի հավատացյալներին և կրոնական կազմակերպություններին հնարավորություն տրվի օգտվել հավատքի ազատությունից և ինքնուրույն լուծել իրենց կազմակերպչական խնդիրները.
- Կարևոր է մշակել համապատասխան իրավական դաշտ, որը հնարավորություն կտա վերադարձնել (վերականգնել) Խորհրդային Միության տարիներին անօրինական կերպով առգրավված մշակութային հուշարձանները և կրոնական հուշարձանները դրանց պատմական և կրոնական տերերին.
- Անհրաժեշտ է վերացնել Կրոնական հարցերի պետական գործակալությունը՝ հաշվի առնելով նրա անորոշ և լայն մանդատը, նրա նկատմամբ ցածր վստահությունը և դրանից բխող սպառնալիքները.
- Կարևոր է վերանայել կրոնական կազմակերպությունների ֆինանսավորման քաղաքականությունը և նոր մոտեցումների հիմքում դնել հավասարության, աշխարհիկության և թափանցիկության սկզբունքների վրա.
- Անհրաժեշտ է վերացնել խտրական գրառումներն ու արտոնյալ մոտեցումները թե՛ պետական գույքի մասին և թե՛ հարկային օրենսգրքում, և՛ պաշտպանության պետական օրենսգրքում, որտեղ գործող դրույթը ամբողջությամբ ազատում է միայն ուղղափառ եկեղեցու հոգևորականներին կատարման կամ հետաձգման պարտականությունից: այլընտրանքային աշխատանքային ծառայություն, որը հակասում է հավասարության սկզբունքին.
- Կրոնական շինությունների կառուցման թույլտվության տրամադրման գործընթացում անհրաժեշտ է ապահովել հավասարության սկզբունքը. Այս առումով կարևոր է աջակցել վրաց մահմեդական համայնքի պատմական պահանջին Բաթումիում նոր մզկիթի կառուցման վերաբերյալ:

Հարկ է նշել, որ վերը նշված առաջարկությունները պատրաստվել են Սոցիալական արդարության կենտրոնի կողմից՝ խորհրդակցելով էթնիկ փոքրամասնությունների

համայնքների ակտիվիստների, համայնքների ղեկավարների և հետազոտողների հետ, ինչպես նաև փոխանցվել են հիմնական քաղաքական կուսակցություններին և միություններին:

Եզրակացություն

Գարնանային հանրահավաքներով սկսված հոկտեմբերի 26-ի խորհրդարանական ընտրությունների երկարատև նախընտրական շրջանը բնութագրվում է բուռն բնեռացվածությամբ և միատոնությամբ: Ընդդիմադիր խոշոր կուսակցություններն ու միավորումները գալիք ընտրությունները դիտարկում են որպես հանրաքվեի տեսակ:

Ըստ իշխող կուսակցության՝ առաջիկա ընտրություններից առաջ հիմնական հարցերը Վրաստանի ինքնիշխանության պաշտպանությունն են արեւմտյան, լիբերալ երկրների միջամտությունից եւ «արմատական ընդդիմության» վերջը: Պետական ինքնիշխանության վրացական երազանքը ներառում է ինչպես քաղաքական ինքնիշխանություն, այնպես էլ վրացական ավանդույթների ու սովորույթների պաշտպանություն արեւմտյան, ազատական արժեքներից: «Արմատական ընդդիմության» վերջը, ըստ իշխող կուսակցության, նշանակում է խոշորագույն արևմտամետ ուժերի քաղաքական պարտություն և հնարավոր իրավական հետապնդում:

Խոշոր ընդդիմադիր կուսակցությունների և միավորումների համար առաջիկա ընտրությունների հիմնական թեման Վրացական երազանքի «ավտորիտար ռեժիմի» ավարտն է և երկրի վերադարձը դեպի արևմտամետ վեկտոր: Հոկտեմբերի 26-ի վերը նշված յուրահասկությունը մեծ չափով կլանեց սոցիալ-տնտեսական և իրավական թեմաները: Դա ակնհայտորեն երևում է նրանից, որ երկու խոշորագույն կուսակցությունները/միավորումները՝ «Վրացական երազանքը» և «Միասնություն-Ազգային շարժումը», չեն ներկայացրել նախընտրական մանրամասն ծրագիր:

Ինչ վերաբերում է ներկայացված նախընտրական ծրագրերին և ընդհանրապես նախընտրական խոստումներին, «Վրացական երազանքը» ծրագրի կամ բարձրաստիճան ղեկավարի միջոցով տվել է միայն մեկ խոստում, որը վերաբերում է հատկապես էթնիկ և կրոնական փոքրամասնություններին: Մակայն նույնիսկ այս մեկ խոստումը պարունակում է տրամաբանական հակասություններ և փաստացի անձշտություններ: Մասնավորապես, ինչպես վերը նշեցինք, Բիձինա Իվանիշվիլին էթնիկ փոքրամասնություններին խոստացել է, որ Վրաստանի Սահմանադրության մեջ ուղղափառ եկեղեցու՝ որպես վրացական պետականության հենասյունի դերի արտացոլումը չի նվազեցնի այլ դավանանքների նշանակությունը: Եվ «յուրաքանչյուր կրոնական դավանանք նախկինի պես պաշտպանված է լինելու, իսկ նրանց ազատության երաշխավորը շարունակելու է մնալ պետությունը, քանի որ մենք ապրում ենք մի երկրում, որտեղ պետությունը հավասարապես հոգում է յուրաքանչյուր քաղաքացու մասին՝ անկախ նրա ազգությունից ու դավանանքից»:

Ուղղափառ եկեղեցուն սահմանադրական հատուկ կարգավիճակ տալը, էլ չեմ խոսում պետական կրոն ճանաչելու մասին, անհավասար պայմանների մեջ կղնի գոյություն ունեցող կրոնական ուղղություններին և նրանց հավատացյալներին: Ինչ վերաբերում է այն հայտարարությանը, թե պետությունը հավասարապես հոգ է տանում բոլոր ազգությունների քաղաքացիների մասին՝ անկախ ազգային պատկանելությունից և դավանանքից, սա փաստացի անձշտություն է, որն ակնհայտորեն երևում է էթնիկ փոքրամասնությունների սոցիալ-տնտեսական և մշակութային բացառումից: Իսկ կրոնական փոքրամասնությունների կրոնի ազատության ոտնահարման մեջ, որը դարձել է առօրյա՝ լինի դա Բաթումիում նոր մզկիթի կառուցումից հրաժարվելը, թե վերջին տարիներին աճող մահմեդական համայնքի հալածանքների դեպքերը⁸:

Ինչ վերաբերում է ընդդիմադիր կուսակցություններին, ապա, ինչպես տեսանք, «Միասնություն-Ազգային շարժումը» ազգային փոքրամասնությունների կարիքների հետ կապված խոստումներ չի տվել ո՛չ նախընտրական ծրագրում, ո՛չ ի դեմս կուսակցության ղեկավարի:

Ողջունելի են «Կոալիցիա հանուն փոփոխության» ծրագրում թարգմանչի պաշտոն ստեղծելու խոստումները՝ բարելավելու պետական ծառայությունների հասանելիությունը, ինչպես նաև լուծելու էթնիկ փոքրամասնություններով խիտ բնակեցված տարածքներում նախադպրոցական և դպրոցական կրթության հետ կապված մարտահրավերները: Այնուամենայնիվ, խնայողությունն ու քաղաքական պատասխանատվությունը պահանջում են ավելի շատ մանրամասներ և կոնկրետ ծրագրեր խոշոր ընդդիմադիր կուսակցություններից, հատկապես նման բարդ, բազմամյա և համակարգային խնդիրների լուծման խոստումների դեպքում:

«Միացյալ ուժեղ Վրաստանի» և «գախարիա Վրաստանի համար» նախընտրական ծրագրերը ներառում են քաղաքականությանը էթնիկ փոքրամասնությունների մասնակցության խոստումը: Այս խոստումն իսկապես դրական է, եթե հաշվի առնենք, որ երկու քաղաքական սուբյեկտների դեպքում էլ այս խոստումը վերաբերում է ինչպես օրենսդիր, այնպես էլ գործադիր մակարդակներում ազգային փոքրամասնությունների մասնակցությանը: Սակայն այս խոստումները նույնպես ընդհանուր են, և անհրաժեշտ են ավելի մանրամասնություններ և մանրամասներ, հատկապես այն օրենսդրական կամ այլ մեխանիզմների վերաբերյալ, որոնց միջոցով նրանք մտադիր են ուժեղացնել էթնիկ փոքրամասնությունների ներգրավվածությունը քաղաքականության մեջ:

«Ուժեղ Վրաստան» միավորումը խոստանում է նաև վրացերենի ուսուցման անվճար և բազմազան ծառայություններ էթնիկ փոքրամասնություններին և ազգային ընդհանուր արժեք տալ փոքրամասնությունների մշակութային հուշարձաններին: Այս խոստումները նույնպես դրական են, թեև այս դեպքում էլ, հատկապես վրացերենի ուսուցման մատչելիության հետ կապված խոստումներում, ավելի կոնկրետություն է պետք:

⁸ Նիզովիանի 2012, աղբյուր 2013 - [հղում](#), Ճելա 2013 - [հղում](#), Քոբուլեթի 2014 - [հղում](#), Մոխե 2014 - [հղում](#), Ադիգեն գյուղ 2016 - [հղում](#), Բուկնարի 2021 - [հղում](#), Ադիգենի ավան, 2023,2024 թ - [հղում](#).

Ի վերջո, «Ուժեղ Վրաստանի» ցուցակի 22-րդ համարը հանդիսացող Ազիլ Մուստաֆանը ՁԼՄ-ներին խոստացավ, որ տեղական ինքնակառավարման ծառայությունները մատուցվելու են էթնիկ փոքրամասնությունների լեզուներով էթնիկ փոքրամասնություններով բնակեցված մունիցիպալիտետներում: Այս խոստումը նույնպես միանշանակ դրական է, սակայն, հաշվի առնելով, որ այդ խոստումը չի ներառվել միության նախընտրական ծրագրում և հնչելու է միայն մեկ թեկնածուի կողմից, կասկած է հարուցում միության ներսում այս հարցում կոնսենսուսի առկայության մասին:

Հաշվի առնելով վերը նշվածը, կարելի է ասել, որ երեք խոշոր ընդդիմադիր կուսակցություններ ու միավորումներ՝ «Կոալիցիան հանուն փոփոխության», «Ուժեղ Վրաստանը» և «Գախարհան՝ Վրաստանի համար», իրենց նախընտրական խոստումներում անդրադարձել են էթնիկ փոքրամասնությունների համար կարևոր խնդիրներին, ինչպիսիք են կրթությունը, վրաց լեզուն ուսուցանել, էթնիկ փոքրամասնությունների լեզուներով ծառայությունների հասանելիությունը, քաղաքականության մեջ ներգրավվածությունը և մշակութային ճանաչումը: Բացի այդ, պետք է նշել, որ խոստումները մանրամասներ չեն պարունակում, և, հետևաբար, հնարավոր չէ որոշել, թե քաղաքական սուբյեկտները ինչ ձևով և մեխանիզմներով կփորձեն իրականացնել տրված խոստումները:

Նշենք, որ խոշոր ընդդիմադիր ընտրական սուբյեկտներից և ոչ մեկը իր նախընտրական ծրագրում չի անդրադարձել կրոնի ազատության և աշխարհիկ պետության գաղափարին: Ի վերջո, խոշոր ընտրական սուբյեկտներից և ոչ մեկը չցանկացավ խոստանալ Բաթումիում նոր մզկիթի կառուցման արհեստական խոչընդոտման հետ կապված անարդարության շտկման վերաբերյալ: